

poetica metaphisica bela hamvaš

1.

Bilo je vremena i postoje narodi, gde su religija, nauka, filozofija i poezija bili jedno, a i danas su jedno. Još ne tako davno se smatralo da je ovo jedinstvo znak primitivne neizdiferenciranosti. Danas znamo da nije. Kakva sloboda: pesnik može da prestupi na područje sveštenika a filozof na pesnikovo; kakva sigurnost: misao znači isto u filozofiji, nauci i pesmi. Filozof piše pesmu, a sveštenik naučnu raspravu, svejedno. Svi bez objašnjenja znaju i razumeju o čemu je reč. Jer je uvek o istom reč. Ti narodi i vremena znali su samo jedan svet. U vremenima pak kao danas, stvarnost ima različita područja, slojeve, ravni, i međusobno su izdijeljeni: ovo pripada religiji, ovo nauci, ovo filozofiji. Na onoga ko iz jednog područja pređe u drugo gleda se kao da je načinio nepravilan korak. Za onoga pak ko obori granice, poveže područja, spoji ravni, prosto kažu da je poludeo.

Ovih dana je Ludvig Bartel napisao studiju o poeziji i pesniku, i kaže da je znak raspoznavanja svakog istinskog pesnika jedinstveno viđenje celine. Poeta gleda svet *ut deus*, kao da je izgubio svoju trezvenost. Jer je jedna vrsta ludila, kad su stvari već veoma teško razdvojene jedne od drugih, granice opet razoriti. Ali pisac strudije zastupa mišljenje da je to pesnički. Kits kaže: »nemoguće je da se zadovoljim polovičnostima«. Želi da vidi celinu. Pesnik ima na raspoloženju »synthetical and magical power« (Kolridž). Lud je onaj ko ne razlikuje, ne poštuje podelu i ne vodi računa o granicama. Ali upravo taj ludak je pesnik.

Da li je moguće da se prvobitna neizdiferenciranost, koja je bila u daljnim razdobljima a postoji i danas kod pojedinih naroda, ponovo uspostavi u poeziji? Religija, nauka, filozofija su izdijelile svet, pa kažu: postoji religiozna stvarnost, filozofska stvarnost, naučna stvarnost; postoji religiozno i filozofsko znanje. A jedno s drugim nema nikakve veze. Pesnik kaže da to nije istina; postoji samo jedna jedina stvarnost, jedno iskustvo i jedno jedino znanje. Ne kaže da su oni pesnički. Samo su sveštenik, naučnik i filozof nazvali pesničkim iskustvo ujedno doživljene celokupne stvarnosti, uz primedbu da ono nije trezveno, odnosno da je lud. Tu činjenicu u novije vreme estetika ne može dovoljno da naglasi (Baranski-Job). Nazivaju je jedinstvom estetičkog bića. I ono uopšte ne mora biti lepo. Pitanje lepog ne spada ovamo. Estetičko biće je jedan svet ili stvarnost, jedno iskustvo ili jedno znanje, toliko jedno da je čak »u korelaciji i s onim što nije estetičko, jedno neprekidno prelazi u drugo, a neizbežna je uzajamna dopuna« (R. Hamilton). U pesničkom svetu lepo je u korelaciji s ne-lepim, stvarno s ne-stvarnim i estetičko s ne-estetičkim. Samo se jedno zadržava uvek i pod svim okolnostima, a to je: jedna, jedinstvena celina — jedan svet, jedna stvarnost, a u ovoj jednoj stvarnosti je moguća i postoji samo jedno i jedino iskustvo, i jedno jedino znanje.

To je razlika između religije i poezije. Svet religije je uvek dvojstvo. Ako uopšte ima načina da se odredi religija, onda je to: religija je dualistična. Konačan smisao ovog dualizma može se svesti na dvojstvo zemnog života i drugog sveta. Zbog toga se razdvajaju čovek i Bog, Bog i davo, dobro i loše. Uvek da i ne, jeste i nije. Religiozno shvatanje sveta razlikuje telo i dušu, dušu i duh, čulno i nadčulno. Religija je par excel-ler se dvojstvo. A znamo da filozofija nije ništa drugo od izbledela religija, a nauka nije ništa drugo od izbledela filozofija. U njihovoj je dubini dualističko shvatanje: prepolovljen svet. Kad stignem do srži jedne filozofije, u svakom slučaju ću naći da li je: jedno ili dvojstvo. Ako je jedno, onda je filozof zapravo umetnik; takvi umetnici su Heraklit, Laoc, Bruno, Niče. Ako nadem dvojstvo, takav filozof je zapravo sveštenik, takvi sveštenici su: Platon, Lajbnic, Kant. Osnova i metafizika nauke su religiozne, jer ništa drugo i ne čine nego razlikuju, razdvajaju jedno od drugoga, prave od jednog dva: cepaju čoveka na telo i dušu, na unutarnje i spoljašnje, na životno i antiživotno, na materiju i duh. Iza dvojstva se pak u svakom slučaju može naći primarna religiozna situacija sveta: zemni život suočen sa drugim svetom, dobro i zlo, tamu i svetlost, i istinu i ne-istinu. U srži nauke postoji religiozna dramatika, zbog toga treba suprotstaviti Ja sa Ti, čoveka s Bogom, dušu s telom. Ovu dramu nauka igra u različitim podelama uloga u fizici, hemiji, istoriji i filologiji. Religiozno misliti znači doživeti dramu suprotnosti. Religiozni svet se može prepoznati po tome što je u svakom slučaju dva međusobno suprotstavljena posebna sveta, a gde je, bilo gde, reč o suprotnosti, o dvojstvu, tamo se u dubini može naći religiozna situacija (Poujisi).

Nasuprot tome, svet poezije je jedan. Hen panta einai, kaže Heraklit. Sve je jedno. Ali ovaj put nije reč o tome da je pesnik suprotstavljen svešteniku, i ovde su zapravo moguće dve suprotne situacije sveta. Pesnik kaže: jedno, sveštenik kaže: dvojstvo. Ali ne postoje dvoje koji će prihvatiti dva različita stava. Pesnik se ne suočava sa sveštenikom, i ne kazuje suprotno i ne kazuje drugo. Pesnik je iznad sveštenika i kazuje više. Zašto? Jer je jedno više od dva, i onaj ko vidi jedno nalazi se iznad onoga ko vidi samo dvojstvo. Pesnik vidi jedno, u jedinstvu, skupa, zajedno; ima jedno iskustvo, jedno znanje, jedno saznanje, jedan svet. Zašto je više jedno od dva? Zato jer je to stvarnost. Faktički postoji samo jedan svet, a u stvarnosti sve je jedno: jedino iskustvo, jedino znanje, jedini svet.

2.

Šta biva ako se nešto pretvori u umetničko? Umetnik ga ostavlja Takvim kakvo jeste — čak sasvim precizno takvim, toliko precizno takvim i samo takvim, nikako drukčijim, da ostaje to što jeste i ništa drugo. Šta znači: to i ništa drugo? Da se u njemu razrešava neka tajna? Kao da pre toga ne bi bilo to i da je tek sada u ruci umetnika postalo to. Da li ga je on načinio tim što jeste? Da, ali u šta ga je pretvorio? U ono što jeste. — Kao da pre toga nije postojalo i jer je odjednom postalo. Postalo je biće, Umetnik ga je uzdigao u biće. Nije više slučajno i nije životoliko. Više od toga: biće je. Uzdigano je negde gde je postalo ono što jeste, a time je svakako više nego kad je samo bilo ono što jeste. Sada već nije u životu, nego se proteže na bitak, tu je utemeljen i odatle dobija ono što ranije nije bio. S njega je otpala tajna. Ispostavilo se da ono što je ranije bilo tama i tajna, sada je svetlost i otvorenost. Ispostavilo se gde je. Gde? — u postojanju, u večnosti. Kako je moguće da je ovde pa ipak u večnosti? Zato što ovde može biti samo ako postoji u večnosti. Odnosno samo onda postoji i samo onda je to što jeste, i samo onda postaje to što jeste, i samo onda živi ako se proteže u bitak. Nešto onda dostiže potpunost svoga bitka kada se uzdigne iznad sebe sama. Bez ostatka je samo onda ono što jeste ako je potpuno ono samo. To je transcendencija.

Pesničko iskustvo je »jedinstveno spokojno«, a ovo spokojstvo dolazi otuda što »vidi krajnju transcendentnu realnost« (R. Hamilton). Konačno je, jer vidi konačno. Zato Hamilton veli da izgleda kao da »pesničkom iskustvu nedostaje vreme«. Bezzvremeno je, odnosno večno, jer je u besmrtnoj sferi. I svaki izlazak iz bezvremenosti pravo je ispadanje, i nepesničko je. Ovakvo odstupanje u poeziji je moraliziranje i tendencija i intelektualno uplitanje; interes, bio on naučni, socijalni, religiozni, moralni, dekompenzuje pesničko delo. Prirodno, jer je ono već bilo izvan vremena kao poezija, a kao propoved snova dolazi u vezu s vremenom. Već je bilo većito a posredstvom uplitanja snova postaje prolazno. Ovo biće, konačno, smirenost, završenost, izvanvremenost naziva se pesničkom vrednošću. Ono što pesnik kaže »nalazi se izvan onoga čega ima i nema, čega je bilo i biće, a bivstvo je u jednom svom dubljem sloju« (V. Vajdle). Istu ovu temu, koja je ranije bila samo to što jeste, on sada odjednom napušta »kao model i podiže je na jednu višu ravan« (L. Kapot). U suštini poezije M. Diva nalazi transcendentni instinkt koji predmete i lica prenosi iz života u bivstvo, iz smrti u večnost.

Međutim, pesnički svet nikad nije dvojstvo, nego je uvek jedan. Nema uopšte razlike između toga kad je nešto samo bilo što jeste i u umetnikovim rukama postalo ono što jeste. Svet nije postao veći i nije postao manji: ostao je isti. U iskustvu umetnika samo se ispostavlja da je sve jedno. S lica sveta nešto otpadne, a svi neposredno iskuse da je jedno. Svet je jedan, stvar je jedna, čovek je jedan, i sve je skupa jedno. Kada umetnik prenese svet iz života u bivstvo i svojim transcendentnim instinktom ga premešti u večnost, onda ono pre ne znači iz jednog u drugo. Nikada ovde nema dvojstva i nikada nema pre. Ono što se zbiva u krajnjoj liniji je pojava. Umetnik vidi pojave i prikazuje pojave. Transcendentni instinkt nije ništa drugo do otkrivanje i prikazivanje pojava onakvim što jesu. I pre toga su bile, a umetnik im ništa nije dodao i ništa nije oduzeo. Prikazuje da jeste ono što jeste. Sve je konačno i sve je gotovo. Svet ne treba preneti da bi bio u bivstvu. Život je od bivstva. Nije slučajaj, nije nesiguran, nije eventualan, nije mutan i nije dvojstvo. Konačan je, siguran, završen, jasan i jedan. Transcendentni instinkt je sposobnost kojom pesnik ume da prikaže pojavu kao pojavu, kao celinu, u svetskoj perspektivi, u punoj stvarnosti, da pokaže pojavu, ukupnu celinu, onako kako jeste, sveukupno, u svome realitetu, bez tajni, istinski i otvoreno.

3.

Nauka i religija, jer su njih dve u krajnjoj liniji jedno, razlikuju se. U osnovi razlikovanja je dvojstvo zemnog života i života na onom svetu. Zemni je loš, smrtnan, život, grešan, telo; on je ljudski. Na onom svetu je dobar, večan, bivstvo, besmrtnan, savršen, duša; on je božanski. Ova se razlika proteže na celokupno područje nauke i religije. Svuda je isti ovaj osnovni obrazac. S jedne strane oblik, privid, spoljni svet; s druge strane suština, sadržina, unutarnji svet. A gde ikrsne ova vrsta razlikovanja, odmah se zna da je iza misli u nekoj varijanti religiozan stav. Religija smatra da se suština, sadržina, smisao stvari nalaze unutra, na tajnan, nadčulni način, kao što dušu zamišlja unutar tela, silu u materiji, kao besmrtnu božju iskru u čoveku. A oblik, privid, spoljni svet, materija pak nalaze se spolja. To je i osnova i opravdanje nauke: razlikovati i razdvojiti iskustvenu prividnost od stvarne suštine, čulnu varku od istine. Ali kada to obavi, ona ne čini ništa drugo do što utvrđuje dvojstvo života i drugog sveta. Ista ova problematika se javlja na celoj liniji u hiljadama manifestacija.

Svakako postoji ovde nešto što opravdava ovo razlikovanje. Naravno, to nije odvojenost sadržine i oblika, niti mogućnost odvajanja privida od suštine, niti postojanje tela bez duše. Nema dvojstva. Život je u bivstvu i postoji od bivstva. Zemna stvarnost je od večnosti. Sve je jedno: telo i duša, forma i sadržina, oblik i suština, privid i spoljni svet. Međutim, ovo razlikovanje upućuje da je jedan deo sveta vidljiv, a drugi nije. Izraz nije dovoljno precizan. Jer nevidljivo nije samo stvar oka, nego zapravo se čulno ni ne može opaziti. To nešto je s druge strane i izvan čulnih iskustava, ne može se ni uhvatiti, ni čuti, ni videti, ni progutati. Za ovaj nevidljiv deo sveta religija i nauka veruju da je unutarnji, duša i stvarnost. Naravno da nije. Nevidljivi svet nije odvojen od vidljivog a ne može se ni odvojiti. Nevidljivo se ne krije u vidljivom. Razlikovanje unutar- i spoljašnjeg potpuno je pogrešno. Ispravno je razlikovanje: vidljivo i nevidljivo. Naravno, to ne znači da igde postoji nešto što je samo vidljivo, ili samo nevidljivo. Pre će biti da je situacija takva da je oboje potpuno jedno, toliko jedno da je nevidljivo ono što se u vidljivom vidi. Ali ni to nije tačno. Ali nije iza njega i nije u njemu. Od njega je. To je to. Vidljivo i nije ništa drugo do nevidljivo.

Razlika između poezije i religije se može sumirati: religija razdvaja dušu od tela, unutarnje od spoljnog i time cepa svet. Poezija zna da ne postoji unutarnji i spoljni život. U materiji se ne krije duh, jer se u materiji uopšte ništa ne krije. Religija prikazuje kao da postoji unutarnji život. Život nije unutra, nego je nevidljiv. Ali ovo nevidljivo nije nevidljivo, nego vidljivo.

Kaže se da je poezija razumljiva samo iz religije. »Svaki pojam, piše V. Vajdle, koji je potreban za dublje razumevanje umetničkog dela, ukorenjen je u religioznom mišljenju, čak i sam jezik«. Stvarnost je upravo na drugoj strani. Poezija je razumljiva samo kao potpuna suprotnost religiji. Religija cepa, razdvaja, vidi dvojstvo i uvek dvojstvo. Nauka je pak pokvarena religija, kao što je naučnik pokvaren sveštenik. Umetnik vidi skupa, on iskusi jedinstvenu stvarnost i nju prikazuje, jednu i uvek samo jednu jedinu. Osnova poezije nije religija. Naprotiv, poezija je čista nereligioznost.

Ova će situacija smesta postati jasna ako se baci jedan pogled na eshatološku situaciju religije, odnosno poezije. U poeziji su svet i čovek i stvar ono što jesu, a pesnik ništa drugo ne radi od što čini stvari onim što jesu. Predočava ih. Otkriva svet: to je transcendentalni instinkt koji otvoreno pokazuje šta je to nešto što jeste. Umetnički svet je neprikriveno otvoreno bivstvo. Transcendentalni instinkt je spasavanje iz vidljivog u nevidljivo: instinkt počinje da vidi da je nevidljivo vidljivo. Drukčije rečeno: život prelazi u bivstvo, prolazno u večno, i dolazi se do iskustva da je život bivstvo i prolaznost večnost. Jer hen panta einaí. Celokupan svet, svaka stvar i sve je otvoreno, jer iz skrivenog stanja prelazi u ne-skriveno, kao što Aristotel kaže: »prevaljuje put od skrivenosti u otvorenost«. Zbog toga pesnik prikazuje, zbog toga otkriva, pokazuje i otvara, zbog toga čini sve onim što jest i ništa više.

Osnovni stav religije jeste kao što je suština skrivena u privid, i čovek je skriven. Duša je skrivena u telu. Smisao stvari se nalazi u materiji stvari unutra, duboko, kao tajna i zagonetka, prekrivena tamom. Ali duša u telu, suština u prividu nisu stvarnost. Stvarnost je da je sve jedno. Jedna je slika koju religija vidi. Samu sebe oseća i zna da je skrivena. Čovek zato vidi dušu skrivenu u telu, jer je i on sam skriven. Čovek u ovom simbolu razume sopstvenu situaciju u svetu i svoje držanje. Čovek vidi samo ono što živi. Religija nije ništa drugo do simbolika skrivenosti. Vidi skrivene stvari: suštinu, dušu, unutarnje, tajnu, jer živi u sopstvenoj skrivenosti, pokrivena, zastrta, u tami, sama. Zato što je religiozno biće samo, mora da vidi dvojstvo, i uvek dvojstvo, sebe samo i ono što mu je nasuprot. To je i konačno objašnjenje nauke za suprotnost sub-

jekt-objekt. Zbog toga je religiozni čovek par excellence dijaloško biće (H. Baltazar). Njegova situacija u svetu i eshatološko držanje su skrivenost (M. Hajdeger). Pesnikova situacija u svetu je upravo otvorenost, otkrivenost, pojavljivanje, aleteja.

Da bi situacija bila sasvim jasna, još ovo: »kakvim licem gledaš svet, takvim licem on gleda tebe« (M. Štirner). Razume se, to ne znači da je čovek počeo ovako da gleda na svet i zbog toga mu je svet tako uzvratilo, niti da je svet počeo tako da gleda i zbog toga mu je čovek morao ovako da uzvratilo. Oboje je jedno. Situacija sveta znači da čovekovo lice potpuno pokriva lice sveta koje ga gleda. Gde je koren ovoga lica? Gde je zasnovano? U nevidljivom. Ali nevidljivo nije ništa drugo od ono što u vidljivom postoji tako da je vidljivo nevidljivo. Kada je čovek neprikriven, onda ga svet posmatra neprikriveno. Stvari se pokazuju u takvoj otvorenosti čoveku u kakvoj je on otvorenosti pred samim sobom i pred svim ostalima. To je aleteja.

Međutim, skrivenost i aleteja se svode na konačno vrednovanje. Ko se skriva, pred njim se i svet skriva. Ali ko se skriva? Onaj ko se boji. Onaj za koga u životu postoji nešto tamno, tupo, tegobno i teško. Skrivenje potiče otuda što je briga čovekovo osećanje života. Živi skriveno i zbog toga se i stvari skrivaju ispred njega. Ostaje sam i suprotstavljen. Započinje dijalogika. Svet se raspoluti. Tako nastaje spoljašnje i unutarnje, telo i duša, subjekt i objekt, zemni život i drugi svet. U neskrivenosti pak sve je otvoreno. Ko živi u aleteji, život mu je zadovoljstvo. I stvari se otvaraju pred njim, prilaze mu i pokazuju svoja lica. I tada se ispostavlja da je sve jedno. Hen panta einaí. Svet se pojavljuje, nevidljivo postaje vidljivo, život prelazi u bivstvo, rasklapa se, otvara i večno je.

4.

Ovako obuhvativši celinu možemo preći u dalja područja i postaviti sledeća pitanja: šta je pesničko iskustvo, šta pesnička stvarnost i šta pesničko znanje? U vezi s ovim pitanjima pružaju nam uputstvo opet dva dela. Prvo je R. Hamiltona koji piše o prirodi pesničkog iskustva pod naslovom »Poetry and contemplation«, a drugo je M. Divala koji istražuje pesničku stvarnost u delu »La poésie et le principe de transcendance«. Prethodno delo je posebno poučno.

Pre nekoliko godina I. A. Ričarda je objavio knjigu u kojoj raspravlja o osnovnim principima kritike. On kaže: »esencijalna funkcija umetnosti jeste hranjenje aktiviteta i održavanje fizičkog i nervnog sistema... stimulacije koja navodi na dela... instinkt pokrenut u mašti, koji se završava i okončava delovanjem.« Hamilton se suprotstavlja ovom gledištu i tvrdi da poezija nema nikakve veze s delovanjem, ona uopšte ne podstiče i ne pokreće. Poezija je čisto promatračka i »product of leisure«, uživanje svesti u trenutnom bogatstvu. Upravo je to razlika između religiozne i pesničke stvarnosti, jer religija priprema na aktivnost: »religius contermpation creates the need for action«. Poezija »stvara jedinstvenu kontemplativnu stvarnost za sebe samu i za druge«, koja »dotiče srce univerzuma« i koja »vidi konačni transcendentni realitet« i »otkriva vrednost ljudske egzistencije«.

Rasprava dvojice engleskih estetičara zaslužuje pažnju zato što jasno pokazuje s kolikom se balastom obično prilazi poeziji. Opterećenje je ovde: suprotnost aktivno-kontemplativno. Na osnovu do sada rečenog ovu suprotnost ne treba mnogo razjašnjavati. Opet je reč o slučaju dijalogike. Aktivno znači: fizika, telo, materija, objektivno; kontemplativno znači: duša, unutarnje, sadržina, subjektivno. To jest oba autora kroz ovakvu suprotnost projektuju u poeziju naučno-religioznu problematiku. A poezija se pak može potpuno razumeti samo bez nauke i bez religije.

Iskustvo poezije nije aktivno ili kontemplativno, nego i jedno i drugo. Oba autora su u prvu, ali obojica zajedno, jer je pesničko iskustvo i aktivno i kontemplativno, kao što je u subjektivno i objektivno, i kao što je pesnička stvarnost i vidljiva i nevidljiva. Stvarnost poezije je ona stvarnost gde je sve jedno. A iskustvo se odnosi na ovu jednu stvarnost. Ono što pesnik pokaže, otvori, otkrije, izrazi to je stvarni prostor u svetu, gde se odigrava i ostvaruje sudbina. Vidljivo i nevidljivo se ne javljaju posebno, nego vidljivo i nevidljivo skupa. Svaka umetnost ima svoju materiju u kojoj se pojavljuje, i svoj duh koji se javlja u materiji. Ali umetnost ne čini duh ni materija. Niti ono što je vidljivo, niti što je nevidljivo. Skupa. Iskustvo je upravo u tome što može da iskusi vidljivo nevidljivost. To je ono što ona doživljava i otkriva. Pesnik uz transcendentalni instinkt čini vidljivim nevidljivo, potpunu neiskrivenost i otvorenost sveta, njegovu aleteju čini onim što jeste. Pesnički iskustvi nije ništa drugo do videti pesničku stvarnost, jednu stvarnost tamo gde ona jeste, u svetu kao celini.

Priroda pesničkog iskustva i pesničke stvarnosti otkriva se onda ako čovek shvati šta je pesničko znanje. Znanje se može odnositi samo na celinu. Ono što čini nauka samo je saznanje, jer je uvek deo, ono što čini religija uvek je samo uverenje, jer je uvek stav, ono što čini filozofija samo je razumevanje, jer je uvek shvatanje. Jedino pesnik zna stvari sasvim i potpuno, jasno i realno, jer znati nije ništa drugo do videti stvari tako gde one jesu, i onako kako jesu. Znanje i aleteja su uzajamno povezane: neskriveno vidljive. Na što se odnosi znanje? Na vidljivu nevidljivost, odnosno na nevidljivu vidljivost i na obe skupa. Odnosi se na ono što postoji i kako postoji, kako se nešto ostvaruje i ispunjava, kako se menja, drugim rečima kako nešto ostaje ono što će biti, i ono što ostaje. Otkriti to, kako kaže Dival, najveći je stepen pravog umetničkog stvaranja. Samo onda znam nešto ako znam da je nešto ono što jeste i ništa više, takvo kakvo jeste, i nikako drukčije, otvoreno, fenomenalno, stvarno i pozitivno.

Poezija »svoju harmoniju uzima od muzike, strast od slikarstva, snagu i osećanje istine od filozofije« (Terason). Otkud poeziji tako izuzetno mesto? Jer jedino pesnik poseduje znanje. Znanje se ne odnosi na ono što je iza i ispod i unutra: na to se odnosi saznanje, uverenje i shvatanje, a kao što se ispostavilo, sve to izvire iz skrivenosti, jer samo skrivenost vidi nešto iza, ispod i unutra. Znanje se odnosi na otvoreni svet. Savršeno znanje: kosmos u aleteji. Znati znači videti svet u stvarnosti. Kada nešto znam, znanje nije u meni, nego sam ja isto tako u znanju, odnosno u tome što znam. Ako znam da je svet lep, onda lepota sveta nije u meni, nego sam ja isto tako u lepoti sveta; znajući lepotu sveta lepota sveta zna za sebe u meni, ali ne u meni, nego sam ja onaj koji postaje njegovo znanje, a to znanje je lepota sveta. Svaka umetnost čini vidljivim jednu nevidljivu stvarnost sveta, jednu njegovu nepredočenu čini predočivom; muzika, slikarstvo, skulptura, arhitektura, svi oni predočavaju, otkrivaju, otvaraju. Jedino poezija otvara celinu.

»Patim i radujem se, kaže Helderlin, i ne znam šta je san, patnja ili radost. — Obe, kaže Diotima, i obe su dobre.« »Šta čini pesnik, pita Delakroa: budi usnuli svet«. Čime ga budi. Snovima. — San i stvarnost su jedno, isto kao što su jedno patnja i radost, duh i priroda, spoljašnje i unutarnje, vidljivo i nevidljivo. Svet je jedan i nevidljivo se stalno pretvara u vidljivo, vidljivo u nevidljivo, večno u prolazno, prolazno u večno: tako se ostvaruje sudbina sveta, za to vreme je sve ono što jeste, stalno se menja i promenljivo ostaje stalno.

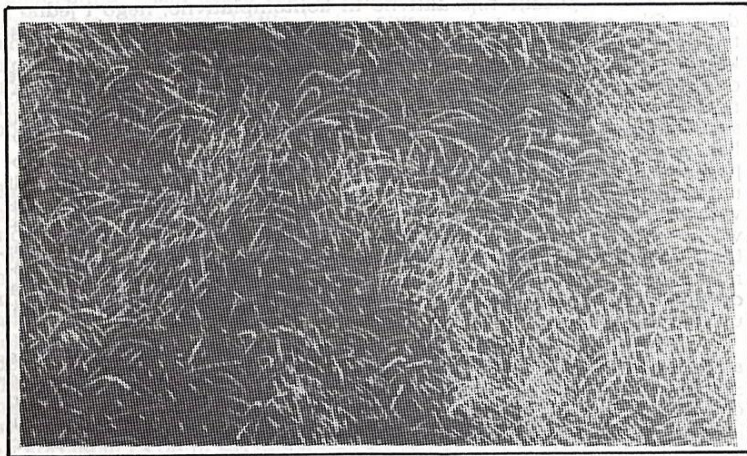
5.

Na ovaj način se sada već možemo približiti onome što se naziva pesnički bićem. Pre svega treba raspraviti pitanje koje se obično ova-ko postavlja: da li bi Homer napisao Ilijadu da je Ahil postojao? Ovak-ao zapravo veruje i pita da li je pesnik heroj, ali takav koji svoju akciju opisuje u pesmi, ali je ne ostvaruje. U tom slučaju, ako je pesnik zaista heroj, samo što ga nešto sprečava da izvrši svoju herojska dela, onda se cela poezija odmah premešta u imaginarnu dimenziju. To je shvatanje onih koji pesničko izjednačavaju s imaginarnim. Junak ne odlazi u rat,

jer je ili ćopav, ili slep, ili kukavica. Umesto toga seda za sto, i da bi izveo svoje herojstvo, kao naknadu piše ep. Ako bi se teza doterala do krajnosti, glasila bi ovako: najlepše umetničko delo napisaoće čovek koji živi sam među četiri tamna i pusta zida, jer ne vidi ni malo sveta, zbog toga se njegova fantazija mora beskrajno razviti i mora izmaštati naj-sjajniji svet. Ova slika otkriva celo shvatanje, postaje vidljivo ono što je u njoj nevidljivo. Ispostavlja se da pesnik nije heroj, a Homer nije Ahil. Ko njih dvojicu pomeša, dijaloški misli i pretpostavlja da pesnik nije ništa drugo do skriveni heroj. Celo objašnjenje govori o prikrivenosti, jer je prepuno ovakvih objašnjenja: imaginarno, izivljeno, ođteta, neostvarivost. Maštu ima samo onaj ko se skriva, i samo taj ima imaginarni, irealni svet, jer je samo njegova sudbina neostvariva.

Pesničko biće je otvoreno. Ostvorenost i prema delatnom ahilovskom biću i prema promatračkom biću. Isto tako prema materiji i prema duhu, jer je otvoreno prema vidljivom i nevidljivom. Šta je nevidljivo? Ono što jesmo i ono što nas okružava. Ali uz to nevidljivo je onaj pravi prostor gde nam se odigrava život, gde nam se ostvaruje sudbina. Pesnik stupa u nevidljivo i provaljuje među moćnike. Jer i pesnik zna da postoje moćnici, sile neizmerno veće od čoveka. Nereligioznost pesnika ne znači da je ateista. I pesnik je religiozan, ali ne onako kao sveštenik, nego kao bog. Što je isto: sile ne doživljava skriveno, nego slobodno i otvoreno i pozitivno. Najvažniji znak pesničkog bića: potpuna otvorenost prema nevidljivim silama.

Svuda postoje sile. Ali su najjače u nevidljivom, kao da su jače što su nevidljivije. Kao da je svet zbog toga nevidljiv, jer je postao nevidljiv kao posledica onih neizmernih sila koje ga nastavljaju. Najuzasnije sile su one nevidljive — nepoznate, neuhvatljive, one koje su izvan svega, za koje izgleda kao da nisu ni u kakvoj vezi s ljudima i stvarima. To je nevidljivo carstvo, neopisivo, bez zbivanja, bez događanja, ono koje se u sumrak vidi u zavejanim zimskim selima, u tihim ljudima, na osami, na

milena jeftić ničeva kostić

glatkom moru, na nebeskom svodu i na lepoti.

Pesničko biće u to stupa. I kada pesnik nešto napiše, to se premešta u ovo bivstvo. Jer pesnik zna da se sudbina ostvaruje u ovom bivstvu ili se razbija, ispunjava se ili se rastura. Opasnost pesničkog bića je što je otvoreno prema nevidljivim silama i njihov je plen. »Nešto se samo tamo može ostvariti gde čulo može da bude budno prema sudbini« (O. Gmelin). Šta znači to da je čulo budno prema sudbini? Da vidi šta je ono što se zbiva, i gde se zbiva. Šta? — sudbina. Gde se zbiva? — u nevidljivom. Među silama, tamo gde je svet uzdignut. Ova nevidljivost je otvorena dubina u svetu nad koju je pesnik smeo da se nadnese, u koju je smeo da se zagleda. »Sudbina ne može biti potpuna ako nije iznad provalije« (Gmelin), ako nije otvorena prema nevidljivom i ako ne pušta k sebi sile. »Das afgründische Leben« — život koji lebdi iznad tamnog ponora: to je otvorenost, neskrivenost, eleteja ljudske sudbine. »Das kunderhare Sehnen dem Abgrund zu« (Helderlin). Bez ove otvorenosti sudbina uopšte nema stvarnosti. Poezija stvari uzdiže u večnost — čini ih konačnim, neprolaznim, kristalnim. Ali gde nema ponora, tamo nema kristala (Zurden). Gde nema bure, tamo nema smirenosti. Gde nema borbe, tamo nema idile.

Međutim, ovo je tek jedna, i to lakša polovina pesničkog bića. Baltazar kaže da je taj momenat ganimedovski kada pesnik vidi svet potpunim, sasvim protkanim, nevidljivo prošetim silama, a otvori se prema nevidljivom ponoru da ga primi, da on bude primljen. Pesnik vidi večno lice sveta. Tako prelazi među sile. Ali mora i da se vrati. To je drugi momenat, koji Baltazar naziva prometejskim, kada pesnik iz nevidljivog donosi večnu sudbinu i ostvaruje je u vidljivom. Za Bartela je ovaj korak nemoguć: »ako jedan pesnik visinu svojih misli želi ne samo da preživi, nego i svojom sudbinom da ih ostvari, lako može to platiti takvim duhovnim rastrojstvom, kao Herderlin«. Šta to znači? Ako donese nevidljivo, ostvari ga u vidljivom, on ga razara. Ako sile prizove u ljudsko, onda one sažegu ljudsko. Tu počinje da bude sasvim shvatljivo pesničko ludilo. Tu počinje poezija da bude preteča opasnost. Nevidljivo sile razaraju i uništavaju vidljivo. Mišljenje Hamiltona je sledeće: »po osvedočenom ponašanju svesti u čisto fizičkom svetu prilikom stupanja u svet nepopravljivih činjenica put vodi nazad preko mnogo tamnije dubine u ponašanje svesti nepopravljivih činjenica«. Naravno, to je naučni — psihološki žargon. Jednostavnije: pesničko stvaranje zapravo nije prelivanje vidljivog u nevidljivo, nego prelivanje nevidljivog u vidljivo. Prometejev podvig nije što se popeo po vatru, nego što je vatru doneo: Poezija život prenosi u bivstvo, ali bivstvo donosi u život. A neizmerno je lakše otići u bivstvo, u večito, među sile, nego se otuda vratiti. I najviše njih koji odu, ne umiju ni da se vrata: Tamo ostanu i izgube se. Šta to znači da se izgube? Da su se raspolutili: na vidljivo i nevidljivo, na dušu i telo, na spo-

ljašnje i unutarne. I kada su se raspolutili usled katastrofe, njihova se sudbina počela ostvarivati samo i jedino u nevidljivom, potpuno kao »unutarnja« sudbina, kao »duševni život«, koji nije imao snage da se vrati, da opet stupa u vidljivo, u spoljne, u fizičko. Unutarne, odnosno: nevidljiva sudbina samo je plusudbina, razlomljena. U onom trenutku kada započne ovo lomljenje, a čovek puca na sve više i više komada, on se rascepa i rasturi u ponoru nad kojim lebdi. Jedinstvo sveta je rascepljeno: tako na jednoj strani nastaje duša, ideal, savršenstvo, unutar-nji život, a na drugoj telo, realitet, materijalno, spoljni život. Život je rascepljen na vidljivi i nevidljivi.

Opevati nešto znači: načiniti ga večnim. Pesnik opisuje poj ptica, putovanje brodom, ljubav, šumu, a time što opiše prenosi to među sile. Pesnik živi sudbinu, a čim je pesnički živi, uzdiže je u večnost. Počev od trenutka kad je sudbina uzela ovaj smer: postaje snaga i jednaka silama. Zbog toga je poezija božanska i pesnik božanski. Kada život postane poezija: sudbina prelazi u večnost. A čim je prešla, odmah želi da se ostvari: želi da se vrati, postala je nevidljiva, obogotvorenu sudbinu želi da učini vidljivom. Ali je lakše preći u večnost, nego se otuda vratiti, preko mnogo dubljeg ponora vodi put opet dole nego što je bio korak prema gore. Zbog toga se mnogi tamo, na drugoj strani gube. Pesnici — da, ali su izgubljeni sa svojom poezijom, jer je ona tek »poezija« i nije stvarna sudbina, stvarnost, realitet, ostvareni ideal, nevidljivo koje je postalo vidljivo. Ovi pesnici su puni lepote i znanja i ne umiju ništa da polože, nakrcani su rečima, ali su nemi. Zbog toga je svaka njihova reč ispunjena »dušom« i »unutaršnjim životom«, jer su potpuno s druge strane. I tako lagano se dave, ruše se i raspadaju. Postoje oni koji pređu na drugu stranu, ali ostanu tamo i istraju; njihova sudbina je ludilo ponora, samoća. A postoje oni koji napuste svoju situaciju, vrata se, ali svoju sudbinu ostave i kada se vrata, stroše se bez sudbine.

6.

Tako stiže čovek na metafizički vrhunac poezije. Bez bilo kakvog uslova treba utvrditi i držati se toga da pesničko biće ne stvara i ne hrani nostalgija ili bekstvo. Poezija nije prelazak preko mosta koji nigde ne postoji. Od religije i neuke je upravo i odvaja to što ne izvire iz preživljenih krhotina, nego iz celine. Ne izrasta iz toga što nešto želi da »reši«, nego iz toga što nešto zna. Pesnikovo znanje je da je ovaj svet otvorena i jedinstvena celina; kosmos u aleteji — neskriveni univerzum. Na ovom znanju počiva pesničko biće. Zbog toga je prelazak u nevidljivo iznad ponora: jer su vidljivo i nevidljivo jedno. I tu iznad ponora se mora ostvariti ili raspasti na parčice. Sve je to potpuno nedvosmisleno. Pa ipak, nikada ni za trenutak se ne ukida celo znanje ni prividnost bića. Zašto? Jer je sve što postoji u svetu: pojava. Izgleda kao da nije istina, stvarnost i činjenica, čak izgleda kao da je mašta, iluzija, laž, privid. Odjednom sve počinje da visi o dlaci da li verujemo ili ne. Ali pada i ako poverujemo i ako ne poverujemo. Čovek se razočara i onda ako to smatra pravim, i onda ako ga odbaci. Umetničko delo je pred čovekom kao sam svet, otvoreno za sva mišljenja, čak i ravnodušno prema svim mišljenjima. Najotvorenije je svojstvo sveta što ga nije briga kakvo ko ima mišljenje o njemu. Čak čim neko kaže da, smesta ga preobrati u ne, a ne preobrati u da. Preti, ruga se, ismeva, letucka, igra, vibrira, menja se, ruži i ne dozvoljava da bude uhvaćen. Svakome ponaosob pričinjava strast, zadovoljstvo i igru da se prema njemu ne »zauzme stav«, nego da se u njemu »neposredno živi«.

Poezija je čulna pojava nevidljivog i večnog u jednom trenutku. Vidljivo: načinjeno od nevidljivog; vreme: načinjeno od bezvremenog; trenutak: načinjen od večnog; čulna pojava: načinjena od neopazivog. Poezija ne govori o svetu i ne znači svet, ne — poezija je načinjena od sveta: nevidljiva je i večna: vidljiva u trenutku. Ali nikada se ne zaustavlja. Transcendencija je beskrajna, ili još bolje: zamah smrti, koji nikada nigde ne stiže, uvek je samo zamah, dalje, uvek dalje. Čim zastane, trenutak zastanka smesta postaje njen omotač, a u tom trenutku, u toj čvrstoj tački i omotaču transcendentni instinkt sam sebe ukida: ono što odatle izvire više nije poezija, nego religija, nauka, mistika ili nešto drugo. »Poezija, kaže Šeling, otvara najdublje, ono gde večno i izvorno gore jedinstveno kao u jednom jedinom plamenu, ono što se u prirodi i istoriji razdvaja i što se u životu i delovanju i mišljenju nikada ne može uhvatiti«. Materija poezije je jednaka s materijom sveta. To je ono što je vidljivo i nevidljivo skupa: tren je i večnost: vatra. Svaka druga umetnost je već udaljavanje od vatrolikosti sveta ka vidljivom (likovne umetnosti), ili ka nevidljivom (muzika). Poezija govori, piše, kazuje. Jer jedino u jeziku postoji ono što je u svetu vatroliko: trenutak pa ipak večnost. Jezik hvata pa ipak ne uhvati; jer ono što uhvati, pušta i što ispusti, hvata: i jeste i nije. Jezik je vidljiv i nevidljiv: vidljiv i trenutak, nevidljiv: i večan. Ono što se od njega vidi, samo je plamen, ali ne vatra. Sama vatra je nevidljiva: nevidljivo je ono što je vidljivo u plamenu. I jezik je nevidljiv, ona nevidljivost što je vidljiva u reči. Ono što čovek kaže, neopazivo je, neopazivo je ono što se može opaziti u izgovorenoj reči. Zbog toga poezija tako brzo promine, lomna je, odleptea: osetljiva je i neuhvatljiva sa svojim tananim plamenom. I nije jezik materija poezije. Upravo obratno: poezija je materija jezika. Poezija je nastala ranije, odnosno poezija i jezik su jedno. Jer hen panta einai. A logos-vatra, reč-plamen, blistavo plaminjanje razgorelog sveta, večno »dalje«, uvek »dalje« — neprekidno trepere-nje beskraja — večna razgorelost sveta u zamahu života i smrti.

»Poezija se ne može opovrgnuti; ono što se u njoj manifestuje, to je večno ljudsko, večni svet, večno božansko« (H. Litcheler). Zbog toga je jedno; zbog toga je to što jeste, i ništa drugo, već jedino to što jeste. Zbog toga je i privid i suština. I vidljivo i nevidljivo. Zato se u njoj otkriva dubina sveta, zato je potpuna. Zato je »pogled na temelj korena svakog bića« (Litcheler).

1939.

S madarskog: Sava Babić